

**Nuo nacionalinio konstitucinio savitumo iki Europos integracijos:
nacionalinės Konstitucijos ir Europos Sąjungos teisės santykis**

Prof. dr. Danutė Jočienė

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo pirmininkė

Pranešimas, perskaitytas Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo teisėjų darbo vizito Europos Sąjungos Teisingumo Teisme metu. 2022 m. kovo 28–29 d., Liuksemburgo Didžioji Hercogystė

Europos Sąjungos sutarties 4 straipsnio 2 dalyje nustatyta, kad Europos Sąjunga „gerbia valstybių narių <...> nacionalinį savitumą, neatsiejamą nuo <...> konstitucinių jų struktūrų“¹. Būtent nacionalinio savitumo sąvoka, įtvirtinta pirminėje Europos Sąjungos (toliau – ir ES) teisėje, atveria kelią ES teisės ir nacionalinių teisės sistemų dialogui.

Tačiau ne mažiau šį dialogą leidžiančių elementų galima rasti ir nacionalinėse konstitucinėse sistemose.

Lietuvos Respublikos Konstitucija aiškiai savo tekste įtvirtina Konstitucijos viršenybės principą. Konstitucija Lietuvos teisės sistemoje yra aukščiausioji teisė.

Konstitucijos 7 straipsnio 1 dalyje nustatyta, kad „*negalioja joks įstatymas ar kitas aktas priešingas Konstitucijai*“. Taigi Konstitucijoje yra *expressis verbis* įtvirtintas Konstitucijos viršenybės principas. Tačiau šis principas negali būti aiškinamas atsietai nuo vientisos ir darnios Konstitucijos kaip tam tikrų konstitucinių vertybių sistemos, jis turi būti aiškinamas, be kita ko, Lietuvos valstybės konstitucinės pareigos sąžiningai vykdyti tarptautinius įsipareigojimus (*pacta sunt servanda*) kontekste.

Konstitucinis Teismas, savo veiklą pradėjęs dar 1993 m., viename pirmųjų savo nutarimų konstatavo, kad „**Valstybės Konstitucija yra aukščiausią teisinę galią turintis teisės aktas, grindžiantis šalies teisės sistemą. Tai reiškia, kad visi kiti teisės aktai turi atitikti Konstituciją**“². Konstitucijos 7 straipsnio 1 dalies nuostata pati savaime negali padaryti negaliojančiais įstatymo ar tarptautinės sutarties, bet ji reikalauja, kad jų nuostatos neprieštarėtų Konstitucijos nuostatomis³. Konstitucinio Teismo kompetencijai, be kita ko, yra priskiriama tirti, ar Lietuvos Respublikos tarptautinės sutartys neprieštarauja Konstitucijai (Konstitucijos 105 straipsnio 3 dalies 3 punktas).

Šiame kontekste paminėtina, kad Konstitucinis Teismas tik vieną kartą savo gyvavimo istorijoje sprendė tarptautinės sutarties atitikties Konstitucijai klausimą, t. y. dar 1995 m. sausio 24 d. išvadoje (toliau – Išvada) aiškinosi, ar 1950 m. Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos

¹ Europos Sąjungos sutarties suvestinė redakcija. Europos Sąjungos oficialusis leidinys C 83, 2010.

² 1994 m. vasario 14 d. nutarimas.

³ 1995 m. spalio 17 d. nutarimas.

konvencijos (toliau – Europos žmogaus teisių konvencija arba Konvencija) ir jos Protokolo Nr. 4 nuostatos neprieštarauja Konstitucijai. Šioje Išvadoje Konstitucinis Teismas, be kita ko, pabrėžė, jog kiekviena valstybė, ratifikavusi Konvenciją, turi veiksmingai įgyvendinti Konvencijos (arba jos protokolų, kuriuos ši valstybė yra ratifikavusi) nuostatas, kad visiškai įvykdytų savo įsipareigojimus pagal ją. Taigi dar 1995 m. Konstitucinis Teismas pabrėžė valstybės pareigą vykdyti pagal tarptautinę sutartį, šiuo atveju – pagal Europos žmogaus teisių konvenciją ir jos papildomus protokolus, priimtus tarptautinius įsipareigojimus. Be to, Išvadoje taip pat pabrėžta, kad Konvencija atlieka tokią pat funkciją kaip ir konstitucinės žmogaus teisių garantijos, nes Konstitucija įtvirtina šias garantijas šalyje, o Konvencija – tarptautiniu lygmeniu. Kaip tik dėl to labai svarbu įvertinti ir nustatyti Konvencijos ir Konstitucijos santykį. Neradęs prieštaravimų tarp Europos žmogaus teisių konvencijos ir Konstitucijos nuostatų, Konstitucinis Teismas padėjo teisinį pagrindą šios regioninės tarptautinės sutarties ratifikavimui, o ši tarptautinė sutartis, anot šio pranešimo autorės, turėjo didžiausią įtaką Lietuvos žmogaus teisių sistemos kūrimui ir jos tobulinimui.

Kartu pažymėtina ir tai, kad, kaip nustatyta Konstitucijos 6 straipsnio 1 dalyje, „Konstitucija yra **vientisas** <...> **aktas**“. Konstitucinis Teismas ne kartą yra konstatavęs, kad Konstitucijos nuostatos yra susijusios ir sudaro vieną darnią sistemą. Nė vienos Konstitucijos nuostatos negalima priešpriešinti kitoms Konstitucijos nuostatoms, aiškinti taip, kad būtų paneigta arba iškreipta kitų Konstitucijos nuostatų prasmė⁴.

Taigi pabrėžus, kad Konstitucija turi viršenybę bet kokio kito teisės akto Lietuvoje atžvilgiu, negalima pamiršti ir kitų Konstitucijos nuostatų, kurios sudarė prielaidas sėkmingai Lietuvos integracijai į Europos Sąjungą ir įtvirtino pakankamai saugiklių, kad būtų tinkamai įvykdyti iš ES teisės kylantys valstybei įsipareigojimai bei užtikrinti ES teisės viršenybės, tiesioginio veikimo ir veiksmingumo principai.

Lietuva į ES įstojo pasirašydama, o vėliau ir ratifikuodama Stojimo į ES sutartį⁵, kuri yra klasikinė tarptautinė sutartis, pasirašyta, o vėliau atitinkamai patvirtinta ar ratifikuota visų susitariančių valstybių – Europos Sąjungos valstybių – pagal savo konstitucines procedūras.

Aiškinantis nacionalinės Konstitucijos ir ES teisės santykį itin svarbi yra Konstitucijos **135 straipsnio 1 dalis, kurioje pabrėžta, kad** „Lietuvos Respublika, įgyvendindama užsienio

⁴ 2002 m. gruodžio 24 d. nutarimas.

⁵ Belgijos Karalystės, Danijos Karalystės, Vokietijos Federacinės Respublikos, Graikijos Respublikos, Ispanijos Karalystės, Prancūzijos Respublikos, Airijos, Italijos Respublikos, Liuksemburgo Didžiosios Hercogystės, Nyderlandų Karalystės, Austrijos Respublikos, Portugalijos Respublikos, Suomijos Respublikos, Švedijos Karalystės, Jungtinės Didžiosios Britanijos ir Šiaurės Airijos Karalystės (Europos Sąjungos valstybių narių) ir Čekijos Respublikos, Estijos Respublikos, Kipro Respublikos, Latvijos Respublikos, Lietuvos Respublikos, Vengrijos Respublikos, Maltos Respublikos, Lenkijos Respublikos, Slovėnijos Respublikos, Slovakijos Respublikos **sutartis dėl** Čekijos Respublikos, Estijos Respublikos, Kipro Respublikos, Latvijos Respublikos, Lietuvos Respublikos, Vengrijos Respublikos, Maltos Respublikos, Lenkijos Respublikos, Slovėnijos Respublikos ir Slovakijos Respublikos **stojimo į Europos Sąjungą. Valstybės žinios**, 2004-01-02, Nr. 1-1.

politiką, vadovaujasi visuotinai pripažintais tarptautinės teisės principais ir normomis <...>“.

Nors šioje nuostatoje yra kalbama apie užsienio politikos įgyvendinimą, o tai turi būti įgyvendinta remiantis visuotinai pripažintais tarptautinės teisės principais ir normomis, vis dėlto iš šios konstitucinės nuostatos Konstitucinis Teismas, be kita ko, išvedė itin svarbų konstitucinį pagarbos tarptautinei teisei principą, t. y. principą *pacta sunt servanda*, kuris reiškia imperatyvą sąžiningai vykdyti pagal tarptautinę teisę, *inter alia* pagal tarptautines sutartis, priištus Lietuvos Respublikos tarptautinius įsipareigojimus⁶. Kaip yra pažymėjęs Konstitucinis Teismas, sava valia priištų tarptautinių įsipareigojimų laikymasis, pagarba visuotinai pripažintiems tarptautinės teisės principams (taip pat ir principui *pacta sunt servanda*) yra atkurtos nepriklausomos Lietuvos valstybės **teisinė tradicija ir konstitucinis principas**⁷. Pagarba tarptautinei teisei yra neatskiriama ir vieno pamatinių konstitucinių principų – konstitucinio teisinės valstybės principo, kurio esmė – **teisės viešpatavimas**, dalis⁸.

Be to, siekiant sukurti konstitucines prielaidas Lietuvai tapti visateise ES nare, Lietuvoje piliečiams referendume priėmus sprendimą būti ES valstybe nare, buvo pakeista Konstitucija, prie jos prijungiant **Konstitucinį aktą „Dėl Lietuvos Respublikos narystės Europos Sąjungoje“**. Šiuo Konstituciniu aktu buvo konstituciškai patvirtinta Lietuvos Respublikos narystė Europos Sąjungoje⁹.

Konstitucinis Teismas, aiškindamas šio Konstitucinio akto nuostatas, yra konstatavęs, kad „visateisis Lietuvos Respublikos, kaip Europos Sąjungos narės, dalyvavimas joje yra Tautos suverenios valios pareiškimu grindžiamas konstitucinis imperatyvas, Lietuvos Respublikos visateisė narystė Europos Sąjungoje yra konstitucinė vertybė“¹⁰.

Pagal šio Konstitucinio akto **2 straipsnį ES teisės normos yra sudedamoji Lietuvos Respublikos teisinės sistemos dalis**. Šiame straipsnyje ES teisės atžvilgiu taip pat yra *expressis verbis* nustatyta **kolizijos taisyklė, įtvirtinanti ES teisės aktų taikymo pirmenybę** tais atvejais, kai ES teisės nuostatos, kylančios iš sutarčių, kuriomis grindžiama ES, konkuruoja su teisiniu reguliavimu, nustatytoju Lietuvos nacionalinės teisės aktuose.

Konstitucinis Teismas, savo jurisprudencijoje aiškindamas šias nuostatas, nubrėžė aiškų brūkšnį šios kolizijos taisyklės taikymui. Konstitucinio Teismo 2006 m. kovo 14 d. nutarime konstatuota, kad „Konstitucijoje **ne tik** yra įtvirtintas principas, kad tais atvejais, kai nacionalinis teisės aktas nustato tokį teisinį reguliavimą, kuris konkuruoja su nustatytoju tarptautinėje sutartyje, turi būti taikoma tarptautinė sutartis, bet ir – Europos Sąjungos teisės atžvilgiu – yra *expressis verbis* nustatyta kolizijos taisyklė, įtvirtinanti **Europos Sąjungos teisės aktų taikymo pirmenybę** tais

⁶ 2014 m. sausio 24 d. nutarimas.

⁷ 2006 m. kovo 14 d., 2012 m. rugsėjo 5 d. nutarimai.

⁸ 2014 m. sausio 24 d. nutarimas.

⁹ 2014 m. sausio 24 d. nutarimas.

¹⁰ *Ibid.*

atvejais, kai Europos Sąjungos teisės nuostatos, kylančios iš sutarčių, kuriomis grindžiama Europos Sąjunga, konkuruoja su teisiniu reguliavimu, nustatytu Lietuvos nacionaliniuose teisės aktuose (nesvarbu, kokia jų teisinė galia), **išskyrus pačią Konstituciją**“.

Taigi tais atvejais, kai Seimo ratifikuotoje įsigaliojusioje tarptautinėje sutartyje įtvirtintas teisinis reguliavimas konkuruoja su nustatytu Konstitucijoje, tokios tarptautinės sutarties nuostatos taikymo atžvilgiu neturi pirmumo¹¹. **Tad kolizijų atveju Konstitucinis Teismas vis dėlto paliko galimybę laikytis Konstitucijos viršenybės principo.**

Todėl Lietuva priskiriama prie tų šalių, kuriose Konstitucija turi taikymo pirmenybę. Tačiau, atsižvelgiant į tai, kad Lietuvos valstybės **narystė Europos Sąjungoje kyla iš pačios Konstitucijos (jos sudedamąja dalimi esančio Konstitucinio akto)**, kolizijų tikimybę sušvelnina ir galimus sprendimo būdus siūlo kitos Konstitucijos nuostatos, o kartu ir oficialioji konstitucinė doktrina, kuri grindžiama dialogo tarp dviejų sistemų vystymu ir yra draugiška Europos Sąjungos teisės atžvilgiu.

Kalbant apie ES teisės santykį su nacionalinės Konstitucijos nuostatomis ir naryste ES ir iš to kylančius įsipareigojimus, taip pat apie dialogo tarp šių dviejų sistemų vystymą, pabrėžtinas ir dar vienas itin svarbus konstitucinis principas – **Lietuvos valstybės geopolitinės orientacijos principas**, kurį Konstitucinis Teismas išplėtojo savo jurisprudencijoje ir kuris **suponuoja Lietuvos Respublikos pasirinktą europinę ir transatlantinę integraciją.**

Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje šis principas atskleidžiamas kaip glaudžiai susijęs su Konstitucijos 1 straipsnyje įtvirtintomis pamatinėmis konstitucinėmis vertybėmis – valstybės nepriklausomybe, demokratija ir respublika.

Pirmą sykį Lietuvos valstybės geopolitinės orientacijos principas paminėtas Konstitucinio Teismo 2011 m. liepos 7 d. nutarime, konstitucinės justicijos byloje dėl tarptautinių karinių operacijų, pratybų ir kitų karinio bendradarbiavimo renginių. Jame pažymėta, kad „**Lietuvos valstybės geopolitinė orientacija reiškia Lietuvos Respublikos narystę Europos Sąjungoje bei NATO ir būtinumą vykdyti atitinkamus su šia naryste susijusius tarptautinius įsipareigojimus**“. Tokia Lietuvos valstybės geopolitinė orientacija yra grindžiama pripažįstamomis ir saugomomis universaliomis demokratinėmis konstitucinėmis vertybėmis, kurios yra bendros su kitų Europos ir Šiaurės Amerikos valstybių vertybėmis¹².

Konstitucijos tekste Lietuvos valstybės geopolitinė orientacija išreikšta negatyviu ir pozityviu aspektais. Negatyvusis Lietuvos valstybės geopolitinės orientacijos aspektas yra išreikštas Konstituciniame akte „Dėl Lietuvos Respublikos nesijungimo į postsovietines Rytų sąjungas“, pozityvusis aspektas – jau minėtame Konstituciniame akte „Dėl Lietuvos Respublikos narystės Europos Sąjungoje“. Pastarųjų dienų geopolitinių įvykių Lietuvos kaimynystėje (t. y. karo

¹¹ Konstitucinio Teismo 2012 m. rugsėjo 5 d., 2014 m. kovo 18 d. nutarimai.

¹² 2011 m. liepos 7 d. nutarimas.

Ukrainoje) kontekste šių principų svarba kaip niekad išryškėja.

Dar vienas esminis Konstitucijos nuostatų ir tarptautinės bei ES teisės sąlyčio aspektas atskleidžiamas oficialiojoje **Konstitucijos keitimo apribojimo doktrinoje**, išplėtotoje Konstitucinio Teismo 2014 m. sausio 24 d. ir 2014 d. liepos 11 d. nutarimuose. Juose Konstitucinis Teismas iš esmės konstatavo, kad **negalimos tokios Konstitucijos pataisos, kuriomis būtų paneigiami įsipareigojimai ES teisei**, nebent Lietuvos Respublika nuspręstų išstoti iš Europos Sąjungos. Tai, beje, taip pat turėtų būti padaryta referendumu, nes, kaip minėta, sprendimas prisijungti prie ES buvo priimtas būtent tokiu būdu. Kaip tik iš to kyla toks kvaziabsoliutus Konstitucijos keitimo apribojimas.

Pirmajame iš minėtų nutarimų – 2014 m. sausio 24 d. nutarime – Konstitucinis Teismas sprendė dėl Konstitucijos pataisos, susijusios su konstituciniais Lietuvos banko veiklos pagrindais, teisėtumo ir vertino, ar ši pataisa buvo padaryta laikantis Konstitucijoje nustatytos procedūros. Kadangi nuo Lietuvos įstojimo į ES Lietuvos bankas yra Europos centrinių bankų sistemos dalis, Konstitucinis Teismas pabrėžė, kad net ir pripažinus, jog minėta Konstitucijos pataisa prieštaravo Konstitucijai dėl priėmimo tvarkos, negali būti laikoma, kad galioja iki pataisos priėmimo buvęs nustatytas konstitucinis reguliavimas, pagal kurį pinigų emisijos teisė buvo išimtinai suteikta Lietuvos bankui, nes nuo Lietuvos įstojimo į ES Lietuvos banko konstitucinė samprata, atsižvelgiant į priimtus įsipareigojimus pagal ES stojimo sutartį, yra pakitusi ir Lietuvos banko kompetencijos dalis (be kita ko, susijusi su pinigų leidimu) yra patikėta Europos Centriniam Bankui.

Beje, tai buvo pirmoji byla Konstitucinio Teismo istorijoje, kurioje buvo vertinamas Konstitucijos pataisų konstitucingumas.

Antrajame iš paminėtų nutarimų – 2014 m. liepos 11 d. nutarime – Konstitucinis Teismas vėl sprendė klausimą, susijusį tiek su Konstitucijos keitimu, tiek – netiesiogiai – su Lietuvos naryste Europos Sąjungoje. Nors Konstituciniame Teisme šioje byloje buvo **ginčijamos atitinkamos Referendumo įstatymo nuostatos**, bylą inspiravo iniciatyva surengti referendumą ir pakeisti Konstitucijos 47 straipsnį taip, kad žemės ūkio paskirties žemę galėtų įsigyti tik Lietuvos Respublikos piliečiai. Siekiant surengti šį referendumą net buvo registruotas atitinkamas Seimo nutarimo projektas¹³. Toks Konstitucijos pakeitimas būtų buvęs akivaizdžiai nesuderinamas su Lietuvos Respublikos įsipareigojimais Europos Sąjungai, nes vieni esminių ES principų yra laisvas prekių judėjimas ir diskriminacijos dėl pilietybės draudimas. Tačiau, kadangi Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas nevykdo *ex ante* teisės aktų konstitucingumo kontrolės ir negalėtų pasisakyti dėl dar nepriimto teisės akto (projekto, būsimo neįsigaliojusio teisinio reguliavimo, būsimo Konstitucijos pakeitimo), Konstituciniame Teisme buvo inicijuota konstitucinės justicijos byla

¹³ Seimo NUTARIMO „Dėl referendumo dėl Lietuvos Respublikos Konstitucijos 9, 47 ir 147 straipsnių pakeitimo paskelbimo“ Projektas Nr. XIIP-1388, registruotas 2013-12-19, <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAP/TAIS.462669?jfwid=-f3xm4pxh8>.

ginčijant Referendumo įstatymo nuostatas ir siekiant išsiaiškinti, ar priimta Konstitucijos pataisa galėtų būti pripažinta antikonstitucine.

Šiuose nutarimuose, plėtodamas Konstitucijos pataisų doktriną, Konstitucinis Teismas aiškiai pabrėžė, kad pagal Konstituciją negali būti daromos tokios Konstitucijos pataisos, kuriomis būtų paneigti Lietuvos Respublikos tarptautiniai įsipareigojimai (*inter alia* minėtos Lietuvos valstybės geopolitinės orientacijos suponuojamos Lietuvos Respublikos narystės NATO ir ES įsipareigojimai) ir kartu – konstitucinis principas *pacta sunt servanda*, jeigu tų tarptautinių įsipareigojimų neatsisakoma vadovaujantis tarptautinės teisės normomis.

Be to, pagal Konstituciją, referendumu nepanaikinus minėtų konstitucinių Lietuvos Respublikos narystės Europos Sąjungoje pagrindų, įtvirtintų Konstituciniame akte „Dėl Lietuvos Respublikos narystės Europos Sąjungoje“, **negali būti daromos tokios Konstitucijos pataisos, kuriomis būtų paneigti Lietuvos Respublikos narystės Europos Sąjungoje įsipareigojimai**¹⁴. Tokia Konstitucijos pataisų koncepcija neturėtų būti vertinama kaip paneigianti Konstitucijos viršenybės principą, nes, kaip matyti iš Konstitucinio Teismo jurisprudencijos, ji yra nulemta jau minėto konstitucinio Lietuvos geopolitinės orientacijos principo ir Konstitucijos nuostatų darnos imperatyvo, suponuojančio *inter alia* tai, kad Konstitucijos pataisomis negali būti pažeista Konstitucijos nuostatų, jose įtvirtintų vertybių darna, Konstitucijos pataisomis negalima vienos kitai priešpriešinti Konstitucijos nuostatų, jose įtvirtintų vertybių.

Taigi pačioje Lietuvos Konstitucijoje yra principų ir nuostatų, *expressis verbis* įtvirtintų Konstitucijos tekste arba išplėtotų oficialiojoje konstitucinėje doktrinoje, kurios atskleidžia ES teisės normų reikšmę ir kuriomis gali būti remiamasi ieškant atsakymo, koks yra Konstitucijos ir ES teisės normų santykis.

Tad nors visuotinai žinoma, kad Konstitucija, kaip aukščiausiaji teisė, negali būti aiškinama remiantis žemesnę galią Lietuvos Respublikos teisės sistemoje turinčiais teisės aktais, taigi ir ES teisės aktais, toks požiūris yra pernelyg formalus, o **sisteminė Konstitucijos nuostatų analizė** leidžia daryti gana **aiškią išvadą**, kad, aiškindamas Konstituciją ir formuodamas oficialiąją konstitucinę doktriną, **Konstitucinis Teismas privalo atsižvelgti ir į tarptautinę, ir į ES teisę, nes tą daryti jį įpareigoja pati Konstitucija.**

Tokią išvadą leidžia daryti ir tai, kad Konstitucinis Teismas, siekdamas išsiaiškinti tikrąją ES teisės aktų nuostatų prasmę, yra pasinaudojęs prejudicinio kreipimosi į Europos Sąjungos Teisingumo Teismą (toliau – ir ESTT) institutu ir tais atvejais, kai sprendžiamose konstitucinės justicijos bylose buvo aktualios ES teisės aktų nuostatos. Tokia galimybė kyla iš ES sutarčių, taip pat ji yra įtvirtinta Konstitucinio Teismo įstatymo nuostatose.

¹⁴ 2014 m. sausio 24 d. nutarimas.

Konstitucinio Teismo įstatymo 28 straipsnyje nustatyta, kad vienas iš bylos parengimo teismui nagrinėjimui klausimų, sprendžiamų Konstitucinio Teismo tvarkomajame posėdyje, gali būti sprendimo kreiptis į Europos Sąjungos Teisingumo Teismą su prašymu pateikti prejudicinį sprendimą dėl klausimų, susijusių su Europos Sąjungos teisės aktų aiškinimu ar galiojimu, priėmimas. Konstituciniam Teismui nusprendus kreiptis į Europos Sąjungos Teisingumo Teismą su prašymu pateikti prejudicinį sprendimą dėl klausimų, susijusių su Europos Sąjungos teisės aktų aiškinimu ar galiojimu, pagal Konstitucinio Teismo įstatymo 48 straipsnį tai yra pagrindas sustabdyti bylos nagrinėjimą.

Poreikis pasinaudoti šia galimybe Konstituciniam Teismui per visą jo veiklos istoriją buvo kilęs tik du kartus, ir abu kartus Konstitucinis Teismas tokį sprendimą priėmė savo iniciatyva, bylos šalims nekeliant abejonių dėl ES teisės aktų nuostatų prasmės. Tai, viena vertus, rodo, kad Konstitucinis Teismas naudojosi ES teisėje nustatytu prejudicinio kreipimosi (patikros) mechanizmu, tačiau, kita vertus, tai kartu liudija, kad Konstitucinis Teismas linkęs pats spręsti konstitucinės justicijos bylas, remdamasis, be kita ko, ES teisės nuostatomis bei jų aiškinimu ESTT praktikoje, kai tai būtina tam tikrai bylai išspręsti.

Pirmą kartą į Europos Sąjungos Teisingumo Teismą buvo kreiptasi Konstitucinio Teismo **2007 m. gegužės 8 d. sprendimu**, priimtu konstitucinės justicijos byloje, kurioje buvo sprendžiamas klausimas dėl prisijungimo prie elektros energijos tinklų galimybių. Šioje byloje Konstitucinio Teismo buvo prašyta įvertinti įstatymo, įgyvendinusio ES direktyvos 2003/54/EB dėl elektros energijos vidaus rinkos bendrųjų taisyklių, panaikinančios Direktyvą 96/92/EB, nuostatos konstitucingumą. Tąkart Konstitucinis Teismas nusprendė, kad ginčijamą Elektros energetikos įstatymo nuostatą būtina aiškinti direktyvos teisinio reguliavimo kontekste, todėl kreipėsi į ESTT, siekdamas išsiaiškinti tiek direktyvos nuostatų prasmę, tiek subsidiarumo principo, leidžiančio atitinkamus klausimus spręsti pačioms valstybėms, taikymo ribas. Ir tik gavęs ESTT sprendimą Konstitucinis Teismas nusprendė, kad ginčytas teisinis reguliavimas neprieštarauja Konstitucijai.

Antrojo kreipimosi į Europos Sąjungos Teisingumo Teismą teko laukti net dešimtmetį. **2017 m. gruodžio 20 d. sprendimu** konstitucinės justicijos byloje dėl prekybos žaliu pienu reguliavimo kreipėsis į ESTT Konstitucinis Teismas prašė išaiškinti Reglamento Nr. 1308/2013 148 straipsnio, reglamentuojančio sutartinių santykių laisvę pieno ir pieno produktų sektoriuje, turinį. Šioje konstitucinės justicijos byloje buvo ginčijamos įstatymo nuostatos, kuriomis buvo įtvirtinti ribojimai sutarties šalims susitarti dėl kitokių žalio pieno supirkimo kainos veiksnių negu numatyta įstatyme ir draudimas mažinti kainą daugiau nei 3 proc. be valdžios institucijos leidimo.

Būtent šioje byloje sprendimu kreipdamasis į Europos Sąjungos Teisingumo Teismą Konstitucinis Teismas įtvirtino būtinumą aiškinti Konstituciją sutinkamai su ES teise tose srityse, kuriose Lietuvos Respublika yra perdavusi kompetenciją ES. Konstitucinis Teismas konstatavo, kad

Europos Sąjungos teisė yra Lietuvos Respublikos teisės, *inter alia* Konstitucijos, aiškinimo šaltinis tose srityse, kuriose Lietuva dalijasi ar patiki Europos Sąjungai valstybės institucijų kompetenciją¹⁵.

Konstatavus, kad **Europos Sąjungos teisė yra ir Konstitucijos aiškinimo šaltinis (tam tikrose srityse)**, pabrėžta, kad nėra jokio konstitucinio pagrindo Konstituciją tose srityse aiškinti kitaip, nei tos sritys sureguliuotos pagal ES teisę. Šiame kontekste pažymėtina ir tai, kad Konstitucinis Teismas ne kartą yra konstatavęs ir tai, kad minėta Lietuvai itin svarbi tarptautinė sutartis žmogaus teisių gynybos srityje – Europos žmogaus teisių konvencija – taip pat yra laikoma Konstitucijos aiškinimo šaltiniu, t. y. EŽTT jurisprudencija yra svarbi ir Lietuvos teisės aiškinimui bei taikymui (*inter alia* 2019 m. sausio 11 d., 2019 m. balandžio 18 d. nutarimai).

Konstitucinis Teismas šia pozicija ES teisės atžvilgiu rėmėsi **2019 m. sausio 11 d. nutarime**, kuriame sprendė dėl leidimo laikinai gyventi Lietuvoje užsieniečiui šeimos susijungimo pagrindu, o klausimas buvo kilęs dėl su tos pačios lyties asmeniu užsienio valstybėje (Danijoje) sudarytos santuokos pagrindu atsiradusios šeimos. Šiame nutarime Konstitucinis Teismas dar sykį pakartojo, kad **„Lietuvos Respublikos visateisė narystė Europos Sąjungoje yra konstitucinė vertybė; konstitucinis visateisio Lietuvos Respublikos dalyvavimo Europos Sąjungoje imperatyvas suponuoja ir konstitucinį Lietuvos Respublikos įsipareigojimą tinkamai įgyvendinti Europos Sąjungos teisės reikalavimus**; Europos Sąjungos teisė yra Lietuvos Respublikos teisės, *inter alia* Konstitucijos, aiškinimo šaltinis tose srityse, kuriose pagal Konstitucinio akto „Dėl Lietuvos Respublikos narystės Europos Sąjungoje“ 1 straipsnį Lietuva dalijasi ar patiki Europos Sąjungai valstybės institucijų kompetenciją“.

Būtent šiame Konstitucinio Teismo nutarime, atsižvelgus, be kita ko, į iš ES ir tarptautinės teisės kylančius įsipareigojimus, **konstitucinė šeimos samprata buvo išaiškinta kaip neutrali lyties požiūriu**, sudaranti prielaidas užtikrinti, be kita ko, laisvą asmenų judėjimą šeimos susijungimo pagrindu, kaip to reikalaujama pagal ES teisę, o kartu ir pagal Europos Tarybos valstybėse narėse veikiančią Europos žmogaus teisių konvenciją.

Pažymėtina, kad šiame nutarime Konstitucinis Teismas itin daug rėmėsi, be kita ko, ESTT praktika, ypač pagal Rumunijos Konstitucinio Teismo prašymą jame išnagrinėta *Coman ir kitų* byla (ESTT 2018 m. birželio 5 d. sprendimas byloje C-673/16), taip pat ir itin gausia Europos Žmogaus Teisių Teismo praktika šioje srityje (*be kitų, Didžiosios kolegijos 2014 m. liepos 16 d. sprendimu byloje Hämäläinen prieš Suomiją, peticijos Nr. 37359/09, 2010 m. birželio 24 d. sprendimu byloje Schalk ir Kopf prieš Austriją, peticijos Nr. 30141/04, Didžiosios kolegijos 2013 m. lapkričio 7 d. sprendimu byloje Vallianatos ir kt. prieš Graikiją, peticijų Nr. 29381/09, 32684/09, 2016 m. birželio*

¹⁵ 2017 m. gruodžio 20 d. sprendimas.

30 d. sprendimu byloje *Taddeucci ir McCall prieš Italiją, peticijos Nr. 51362/09, ir kt.*).

Taigi darytina išvada, kad Lietuvos Konstitucija, kaip ji aiškinama oficialiojoje konstitucinėje doktrinoje, **yra ypač atvira ir draugiška tiek tarptautinei, tiek ES teisei**, o Konstitucinis Teismas, aiškindamas Konstitucijos nuostatas, atsižvelgia į tarptautinį nagrinėjamos bylos kontekstą ir tiesiogiai remiasi bei taiko tarptautinės ir ES teisės nuostatas savo bylose.

Pažymėtina ir tai, kad Lietuvoje iki šiol nebuvo kilęs toks konstitucinių nuostatų ir ES teisės nesuderinamumas ar net savotiškas konfliktas, kokį yra tekę spręsti kai kurių kitų ES valstybių konstituciniams teismams (kaip antai Vokietijos, Vengrijos, Lenkijos, Rumunijos, Italijos).

Šiame kontekste paminėtinas vienas iš tokių pavyzdžių – **Lenkijos Respublikos Konstitucinio Tribunolo** 2021 m. spalio 7 d. sprendimas¹⁶, kuriuo konstatuota, kad kai kurios Europos Sąjungos sutarties nuostatos prieštarauja Lenkijos Respublikos Konstitucijai, turinčiai aukščiausią teisinę galią Lenkijos teisės sistemoje. Tai anaiptol nėra pirmas sprendimas Europoje, kuriuo išryškunami nacionalinės konstitucinės ir ES teisės nuostatų skirtumai¹⁷, tačiau šiuo atveju itin įdomu tai, kad, anot Lenkijos Konstitucinio Tribunolo, su Lenkijos Konstitucija nesuderinamos ES sutarčių nuostatos, kuriomis įtvirtinamos bendros visai ES teisinės vertybės, be kita ko, įpareigojimas valstybėje narėje užtikrinti teismų ir teisėjų nepriklausomumą (ES sutarties 1, 2 ir 19 straipsniai ir ESTT pateiktas jų išaiškinimas vadinamosiose lenkiškose bylose), t. y. vienos kertinių ES teisės nuostatų, kuriomis nustatomi bendri visoms ES valstybėms tikslai ir vertybės, kuriomis yra grindžiama pati Europos Sąjunga.

Lenkijos Konstitucinis Tribunalas kvestionavo ir ESTT kompetenciją spręsti klausimus dėl nacionalinių teismų sistemos organizavimo, vadindamas tai valstybių vidaus reikalu, taip pat kėlė klausimą, ar ESTT priimti sprendimai iš tiesų yra ES teisės šaltinis. Kadangi ESTT sprendimus vėliau vykdo Lenkijos institucijos (*inter alia* nacionaliniai teismai), Lenkijos Konstitucinis Tribunalas tuo pagrindu nusprendė, jog jis turi kompetenciją tikrinti ESTT priimtų sprendimų suderinamumą su Lenkijos Konstitucija. Lenkijos Konstitucinis Tribunalas, konstatavęs, kad nacionalinių teismų sistemos organizavimas yra Lenkijos konstitucinio identiteto dalis, nusprendė, kad ESTT, vertindamas pokyčius Lenkijos teismų sistemoje, susikūrė naują kompetenciją, kurios Lenkijos Respublika, stodama į Europos Sąjungą, neturėjo intencijų perleisti šiai organizacijai. Akivaizdu, kad tai yra atsakas į daugelį ESTT priimtų sprendimų, susijusių su Lenkijos teismų sistemos, be kita ko, naujosios teisėjų drausminės procedūros, sukūrimu, pastarojo meto pertvarka.

¹⁶ Lenkijos Respublikos Konstitucinio Tribunolo 2021 m. spalio 7 d. sprendimas byloje Nr. K 3/21 dėl Lenkijos Konstitucijos ir kai kurių Europos Sąjungos sutarties nuostatų suderinamumo vertinimo, <https://trybunal.gov.pl/en/hearings/judgments/art/11662-ocena-zgodnosci-z-konstytucja-rp-wybranych-przepisow-traktatu-o-unii-europejskiej>.

¹⁷ Žr., pvz., garsųjį Vokietijos Federalinio Konstitucinio Teismo 2020 m. gegužės 20 d. sprendimą, kuriame, be kita ko, konstatuota, kad ESTT viršijo savo kompetenciją, nusprenddamas, kad Europos Banko priimta finansinė programa suderinama su ES sutarčių nuostatomis, nes toks sprendimas, anot Konstitucinio Tribunolo, buvo priimtas neatlikus porcingumo ir padarinių vertinimo.

Ir nors būtų sudėtinga ginčyti, kad „nacionaliniai konstituciniai standartai negali būti pakeičiami ESTT pateikta interpretacija“, kaip minėtame sprendime konstatavo Lenkijos Konstitucinis Tribunalas, nes Konstitucija turi viršenybę prieš be koki teisės aktą, vis dėlto sunku patikėti, kad abiejų teisės sistemų – nacionalinės konstitucinės ir Europos Sąjungos – esminės vertybinės nuostatos yra tokios skirtingos, kad turėtų būti keičiamos vienos kitomis. Vis dėlto norėtusi tikėtis, kad Europos Sąjungos puoselėjamos vertybės yra bendros abiem teisinėms sistemoms, kaip tai pabrėžiama, be kita ko, Europos Sąjungos steigimo sutartyje, ir kad šių dviejų teisminių institucijų pozicijos yra ir turi būti suderinamos, nepaisant tam tikrų politinių peripetijų¹⁸.

Šiame kontekste paminėtinas ir **Vengrijos Konstitucinio Teismo** 2021 m. gruodžio 7 d. sprendimas byloje, inicijuotoje dėl ESTT 2018 m. gruodžio 21 d. sprendimo *Europos Komisija prieš Vengriją*¹⁹, kuriame pažymėta, kad Vengrijos teritorijoje neteisėtai esantys trečiųjų šalių piliečiai be pagrįsto sprendimo negali būti palydėti anapus sienos, įgyvendinimo nacionalinėje teisėje. Šiame sprendime Vengrijos Konstitucinis Teismas iš esmės pažymėjo, kad neatimama Vengrijos teisė į teritorinį vientisumą, teisė pačiai nuspręsti, kas gali būti jos gyventojai, teisė į valdymo formą ir valstybės struktūrą yra **jus konstitucinės tapatybės elementai**.

Kadangi Europos Sąjungos susitarimai dėl readmisijos (priėmimo atgal) su trečiosiomis šalimis nėra veiksmingai įgyvendinami arba iš viso nėra sudaryti, taigi Europos Sąjunga veiksmingai neįgyvendina pasidalijamosios kompetencijos nelegalios imigracijos kontekste, dėl to didelis užsieniečių kiekis gali nuolat likti Vengrijos teritorijoje, taip neišvengiamai pakeičiant socialinę aplinką ir atitinkamai pažeidžiant šalyje gyvenančių žmonių teisę į savo tapatybę ir apsisprendimą. Vengrijos Konstitucinis Teismas nusprendė, jog, atsižvelgiant į tai, kad Vengrijos valstybė turi konstitucinę pareigą apsaugoti šias teises, ji gali kiekvieną kartą spręsti dėl jas pažeidžiančių sprendimų įgyvendinimo.

Manytina, kad Lietuvoje tokios situacijos neįmanomos ir nuo jų susiklostymo saugo ne tik Konstitucijos ir minėto Konstitucinio akto dėl narystės Europos Sąjungoje nuostatos, įpareigojančios laikytis ES teisės bei vadovautis ESTT jurisprudencija, bet ir iš jų kylanti prezumpcija, kad ES tikslai ir puoselėjamos vertybės sutampa su Lietuvos užsienio politikos tikslais ir vertybėmis (kitaiip Lietuvos tauta nebūtų priėmusi sprendimo stoti į ES), taip pat minėta taisyklė, kad Europos Sąjungos teisė yra *inter alia* Konstitucijos aiškinimo šaltinis tose srityse, kuriose Lietuvos Respublika dalijasi ar patiki Europos Sąjungai valstybės institucijų kompetenciją.

Tokiame kontekste Konstitucijos ir ES nuostatų nesuderinamumas lieka labiau teorine, hipotetine situacija nei realybe ir pagrindo nuogaštauti dėl „besąlygiško nacionalinės konstitucinės

¹⁸ Tai, kad Lenkijos Konstitucinis Tribunalas neveikia kaip nešališkas ir nepriklausomas teismas, konstatavo ir EŽTT 2021 m. gegužės 7 d. sprendime *Xero Flor w Polsce sp. z o.o. prieš Lenkiją*.

¹⁹ Byla C-808/18 <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LT/TXT/HTML/?uri=CELEX:62018CJ0808&from=EN>.

tvarkos subordinavimo ES teisei“ ir „nacionalinės konstitucijos savasties praradimo“²⁰ bent jau kol kas nėra.

Toks Konstitucijos supratimas, be kita ko, netrukdo plėtoti nacionalinio konstitucinio identiteto elementų, nes niekas negalėtų ginčyti, kad Lietuvos nacionalinis konstitucinis identitetas yra grindžiamas tomis pačiomis universaliosiomis ir europinėmis teisės viršenybės, demokratijos ir žmogaus teisių apsaugos vertybėmis, dėl kurių turinio esminių aspektų jau yra susitarta ir kurios kartu yra laikomos bendro europinio konstitucinio paveldo dalimi. Konstitucijos savasties saugojimas santykiuose su ES teise taip pat reiškia Konstitucijoje ir Europos Sąjungos pirminėse sutartyse įtvirtinto nacionalinės teisės ir ES teisės pusiausvyros modelio apsaugą²¹.

Tad baigiant šį pranešimą tenka pažymėti, kad Lietuvos Konstitucijos nuostatos ir ją aiškinanti oficialioji konstitucinė doktrina iš esmės neleidžia kelti klausimo, kuri teisė Lietuvoje yra viršesnė – Konstitucija ar ES teisė, nes ir Konstitucijos viršenybė, ir įsipareigojimas laikytis tarptautinių sutarčių bei ES teisės kyla iš pačios Konstitucijos, taigi įpareigoja Konstitucinį Teismą tiek užtikrinti Konstitucijos viršenybę, tiek kartu nenukrypti ir nuo Lietuvos Respublikos priimtų tarptautinių įsipareigojimų bei vykdyti juos visa apimtimi.

Ir jei nacionalinis konstitucinis savitumas, **kaip teigia prof. E. Jarašiūnas**, gali būti suvokiamas kaip „identifikacinis konstitucinis branduolys“²² ar kaip tam tikros vertybės, kurios nacionalinių konstitucijų požiūriu negali būti paneigtos, kaip yra pažymėjęs **teisėjas I. Jarukaitis**²³, šiandien iš Konstitucijos nuostatų ir oficialiosios konstitucinės doktrinos yra akivaizdu, kad vakarietiška geopolitinė orientacija, iš kurios, be kita ko, kyla Lietuvos Respublikos narystė Europos Sąjungoje, yra tapusi neatsiejama nacionalinio konstitucinio identiteto dalimi.

Ir norėčiau baigti savo pranešimą ESTT pirmininko Koeno Lenaertso žodžiais, išsakytais bendroje Latvijos Respublikos Konstitucinio Teismo ir Europos Sąjungos Teisingumo Teismo 2021 m. rugsėjo 2–3 d. organizuotoje konferencijoje Rygoje²⁴: „<...> mūsų teismai yra nuolat raginami išgryninti, taikyti ir puoselėti fundamentaliausias teisės normas, kurių šaltinis – Sutartys, Chartija, nacionalinės konstitucijos ir, kas ne mažiau svarbu, Europos žmogaus teisių konvencija. Dėl šios daugialypės sistemos pobūdžio pamatinėms ES vertybėms kylantys įvairūs iššūkiai gali būti

²⁰ KŪRIS, E. Europos Sąjungos teisė Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje: sambūvio algoritmo paieškos. Iš *Teisė besikeičiančioje Europoje*. Liber Amicorum Pranas Kūris. Vilnius: MRU, 2008, p. 680–681.

²¹ JARAŠIŪNAS, E. Konstitucinis tapatumas: sąvokos vartojimo prasmingumo klausimas. *Jurisprudencija*, 2019, 26 (1), p. 38.

²² JARAŠIŪNAS, E. Pagarba nacionaliniam tapatumui pagal Europos Sąjungos teisę: aiškinimo potencialas ir Europos Sąjungos Teisingumo Teismo jurisprudencija. *Teisė*, 2014, t. 93, p. 24.

²³ JARUKAITIS, I. Pagarba valstybių narių nacionaliniam tapatumui kaip bendrasis Europos Sąjungos principas. Iš *Europos Sąjungos teisės įtaka Lietuvos teisinei sistemai*. Vilnius: Vilniaus universiteto Teisės fakultetas, 2014, p. 565.

²⁴ Introductory speech by Mr Koen Lenaerts, President of the Court of Justice of the European Union. In: *EUnited in diversity: between common constitutional traditions and national identities*. Court of Justice of the European Union. International Conference, Riga, Latvia, 2-3 September 2021. Conference Proceedings. Prieiga per internetą: https://curia.europa.eu/jcms/upload/docs/application/pdf/2022-06/eunited_in_diversity_-_riga_september_2021_-_conference_proceedings.pdf.

īveikti tik pasitikējimo kupinu mūsu bendradarbiavimu, kurio metu atsižvelgiama į mūsu skirtumus, kartu siekiant mūsu vienybės.“

Ačiū už dėmesį.